

Tudományos folyóiratok és teljes szövegű adatbázisok

Az utóbbi három évben több előrelépés történt az információterjesztés területén a teljes szövegű adatbázisok révén, mint e források egész korábbi története során. A teljes szövegű adatbázisokkal kapcsolatos minden korábbi elképzelést el kell felejtetni. Új megközelítésre van szükség, és érdemes is új szemlélettel fordulni feléjük.

Academic Search Premier (ASP)

A fejlődés következtében meglepően nagy mennyiségű és jó minőségű teljes szövegű folyóirat vált elérhetővé mind a „kemény” tudományok (a természettudományok, a műszaki és élettudományok), mind a „puha” tudományok (a humán tudományok, a társadalomtudományok és az üzleti tudományok) területén. Míg négy éve nem lehetett az adatbázisokból teljes szövegű folyóiratcikket elérni a fizika területén, ma már közel száz fizikai folyóirat áll rendelkezésre PDF formátumban az EBSCO Academic Search Premier (ASP) adatbázisában. Az ASP révén a kemény tudományok területén más témákban is drámaian megnövekedett az elérhető új tartalom. Az ASP eredetileg elsősorban a humán tudományok adatbázisaként volt ismert, ma a világ legkiválóbb folyóiratait tartalmazza mind a „puha”, mind a „kemény” tudományok területéről. Az adatbázis a világ legnagyobb teljes szövegű tudományosfolyóirat-gyűjteménye mindkét kategóriában.

Az ASP teljes szövegű kínálata különösen „erőteljes” a biológiai tudományok, a filozófia, a fizika, a kommunikáció és a média témakörében, a környezetvédelem, a műszaki tudományok, a nyelvtudomány, az orvostudomány, a pedagógia, a politikatudomány, a pszichológia és a pszichiátria, a számítástechnika, a szociológia és a szociális munka, a történelem, a vallás és a teológia, a vegyészet és a vegyi anyagok területén.

Az ASP elérhető a Cseh Köztársaság, Lengyelország, Oroszország, Szlovákia, Szlovénia, valamint Közép-Kelet-Európa sok más országának egyetemi könyvtáraiban. Az Egyesült Államokban nem ritka, hogy egy-egy egyetem évente 2 millió dollárnál is többet költ folyóiratok előfizetésére, de még

ezek a könyvtárak is szükségesnek tartják az *Academic Search* előfizetését, hogy ki tudják egészíteni gyűjteményüket. A kevésbé rugalmas költségvetéssel rendelkező közép- és kelet-európai könyvtárak számára igen fontos ez az adatbázis. A teljes szövegű adatbázisok nem helyettesítik a meglévő előfizetéseket, hanem az a céljuk, hogy sok új forrást hozzanak be a könyvtárba ésszerű áron. A Johns Hopkins University Press egyik friss kiadványában (*Portal: libraries and the academy*) Paula Watson, az Academic Search előfizetője és a University of Illinois-Champaign/Urbana elektronikus tájékoztatási szolgáltatásainak igazgatója azt írja: „A folyóiratok lemondásával nem foglalkozunk. Nem azért fizetünk elő az aggregált adatbázisokra, hogy a nyomtatott vagy elektronikus folyóiratok előfizetését kiváltsuk” [1].

Az ASP – a kemény tudományok részarányának bővítésével a tartalomban – jelenleg évente több mint egymillió dollár értékű nyomtatott periodikum-előfizetést képvisel. Más szóval: ha egy könyvtár elő szeretné fizetni az ASP-ben teljes szöveggel elérhető összes folyóiratot, annak a költsége évente az egymillió dollárt is meghaladná. És számos érintett folyóirat 1975-ig visszamenőleg is megtalálható az adatbázisban.

Közép-Kelet-Európában az ASP hozzáférhetősége azt jelenti, hogy sok olyan folyóirat elérhetővé vált, amely soha nem állt a hallgatók és oktatók rendelkezésére, de mindez nem jelenti azt, hogy könnyedén ki lehet váltani a meglévő folyóirat-előfizetéseket. A legidézettebb folyóiratok, mint amilyenek például a *Science* és a *Journal of Chemical Physics* stb., gyakran egy-egy időszakra letiltják a hozzáférést. Ez általában azt jelenti, hogy a kiadó egy évig visszatartja a legfrissebb teljes szöveget. Ennek a lépésnek az az oka, hogy a meglévő elő-

fizetők ne mondják le előfizetéseiket, de ugyanakkor a nem előfizetők valamelyest hozzáférjenek ezekhez a folyóiratokhoz az adatbázis révén. A nem előfizetők általában ezt hasznosnak találják, mert ezekből a kritikus folyóiratokból több tízezer cikk rendelkezésükre áll (PDF formátumban). Nem mindegyik ASP-ben feldolgozott folyóiratnak van ilyen letiltott időszaka. Tulajdonképpen az ASP-ben meghaladja az 1700-at azoknak a folyóiratoknak a száma, amelyek egyáltalán nem tiltják le a hozzáférést. Ezek kiadói bíznak abban, hogy a könyvtárak megtartják előfizetésüket ezekre a folyóiratokra. Ha a könyvtárak arra használják az adatbázisokat, hogy előfizetéseiket lemondják az egyes letiltást alkalmazó vagy nem alkalmazó címekre, a kiadók a tartalmat eltávolítják az adatbázisokból. Erre már sor került néhány kisebb teljes szövegű adatbázis esetében, amelyet olyan cégek állítottak elő, amelyek nem figyelmeztették az előfizetőket arra, milyen veszélyekkel jár teljes szövegű termékeik esetén felhasználása. Az EBSCO-nak remekül sikerült az ilyen nyugtalanságot elkerülnie azáltal, hogy tájékoztatta vásárlóit ezekről a kérdésekről.

Lektorált folyóiratok

Honnan van az EBSCO-nak ennyivel több lektorált (tudományos) folyóirata, mint bármely más adatbázis-előállítónak? A válasz meglehetősen egyszerű. Az EBSCO a világ legnagyobb előfizetési ügynöksége, és mint ilyen, részt vállal a tudományos kiadók legfontosabb vállalkozásában, a folyóirat-előfizetésekben. Az adatbázisokban való részvétel a kiadók számára másodlagos bevételi forrást jelent, ezért minden kiadó nagyon óvatos ebben a tekintetben, és nem akarja veszélyeztetni jól bevált üzletét olyan cégekkel, amelyek nem osztják meg vele a pénzügyi kockázatot az illető vállalkozásban. Így módon, hogy elejét vegyék minden szemrehányásnak az előfizetések törlését illetően, általában nem dolgoznak olyanokkal ezen a területen, akik nem előfizetési ügynökségeként működnek. Mivel az EBSCO az egyetlen előfizetési ügynökség, amely egyben teljes szövegű adatbázisok forgalmazója is, tapasztalatai valóban rendkívüliek több ezer tudományos folyóiratra nézve. Más szavakkal, a piaci viszonyok miatt a tudományos kiadók legnagyobb része úgy döntött, hogy próbára teszi magát az EBSCO teljes szövegű adatbázisai révén, ugyanakkor nem vállal kockázatot. Nem szerepel olyan cégek által forgalmazott adatbázisokban, amelyek nem osztják meg a pénzügyi kockázatot a legfontosabb üzleti tevé-

kenységük során. Ezért a vezető tudományos kiadók (egészében véve) csak olyan forgalmazókkal lépnek partneri kapcsolatba, amelyek előfizetési ügynökségeként is funkcionálnak. Mivel az EBSCO a teljes szövegű adatbázisok forgalmazói közül az egyetlen, amely egyben előfizetési ügynökség is, teljes szövegű adatbázisai az egyetlenek, amelyek az effajta folyóiratokat tartalmazzák.

A „lektorált” folyóiratok szakértői testületet működtetnek, amelynek tagjai minden cikket megszerkesztenek, tartalmának pontosságát megjelene előtt ellenőrzik. Ez másfajta szerep, mint amit más periodikumok szerkesztői betöltenek. Ennek eredményeképpen azok a cikkek, amelyek lektorált folyóiratokban jelennek meg, lényegesen megbízhatóbbak a kutatások szemszögéből. A *Journal of Academic Librarianship* 2001. júliusi számában a „PERSPECTIVES: Integration of information resources and collection development strategy” című cikk bepillantást enged abba, miért értékesek a teljes szövegű adatbázisokban szereplő lektorált folyóiratok. „A lektorált tartalom mennyiségét látva egyszerűen fel lehet mérni, hogy az adatbázisban szereplő tudományos dokumentumok mennyire színvonalasak. Bár a tudományos tartalom nincs teljes egészében lektorálva, ez mindenképpen jó kiindulási alapot jelent ahhoz, hogy megállapítsuk egy tudományos tájékoztatási forrás értékét” [2]. Ezeknek a folyóiratoknak a publikálása általában költséges dolog, ezért rendszerint a megvásárlásuk is sok pénzbe kerül. Az ASP sok könyvtár számára az egyedüli megoldást jelenti arra, hogy e folyóiratok közül néhányat intézményében elérhetővé tegyen.

2002 márciusában az ASP 2444 teljes szövegű, lektorált folyóiratot tartalmaz. Ez a szám nem tűnik meglepőnek egészen addig, amíg rá nem mutatunk, hogy a többi adatbázis egyike sem tartalmaz ezernél több teljes szövegű, lektorált folyóiratot.

PDF formátum

Az EBSCO a tudományos (köztük a természettudományi-műszaki-orvostudományi és puha tudományi) és üzleti folyóiratok teljes szöveges formátumaként főként a PDF-et használja. Ezeknél a kiadványoknál, ahol csak lehet eredeti (kereshető) PDF-et igyekszünk biztosítani. Ahol ez nem áll rendelkezésre, de képek szerepelnek a folyóiratban, az egyes számokat színesen szkenneljük. A csak szöveges folyóiratokat, amelyek eredeti PDF-ben nem állnak rendelkezésre, fekete-fehérben

szkenneljük. Azért választottuk a PDF-et e kiadványok elsődleges formátumának, mert erre van szükség ahhoz, hogy a tudományos képleteket és egyenleteket, diagramokat, ábrákat és grafikonokat, klinikai felvételeket stb. helyesen meg lehessen jeleníteni. Az EBSCO az összes többi adatbázis-forgalmazónál jóval több folyóiratot kínál PDF-ben, és szintén sokkal többet eredeti (kereshető) PDF-ben és színesben szkennelt PDF-ben.

Az ASP másik nem megszokott, előnyös vonása, hogy az Egyesült Államokon kívül publikált teljes szövegű folyóiratokat bocsát rendelkezésre (legtöbbször PDF-ben). A legtöbb teljes szövegű adatbázis nagyon korlátozottan fedi le a nem amerikai kiadványokat. 2002 márciusában az ASP 1670 USA-n kívüli teljes szövegű folyóiratot tartalmazott, amelyek legnagyobb része (1362) három országból származott: az Egyesült Királyságból, Hollandiából és Németországból. Emellett 74 cím származik a skandináv országokból és 58 Svájcban. Van néhány folyóirat keletebből is, több mint egy tucat a Cseh Köztársaságból, Észtországból, Lengyelországból és Szlovéniából. Ez azért fontos, mert a többi teljes szövegű adatbázis nem tartalmaz tudományos folyóiratokat ebből a régióból. Az EBSCO azt tervezi, hogy ezeken a területeken bővíti lefedését.

Business Source Premier (BSP)

A BSP a világ legnagyobb teljes szövegű üzleti adatbázisa. Több mint 2500 folyóirat teljes szövegét tartalmazza. Ez az adatbázis szintén soha nem látott mennyiségben kínál teljes szövegű folyóiratokat az Egyesült Államokon kívülről. A BSP 795 teljes szövegű, USA-n kívül kiadott folyóiratot tartalmaz, amelyek túlnyomó része (688) három országból származik: az Egyesült Királyságból, Hollandiából és Németországból. Emellett teljes szövegű folyóiratokat szolgáltat Svájcban, Belgiumban, Franciaországból, Norvégiából, a Cseh Köztársaságból és Szlovéniából. Az EBSCO azt tervezi, hogy ezeken a területeken bővíti lefedését.

A BSP különösen erős a számvitel, a közgazdaság-tudomány, a pénzügy, a menedzsment, a marketing, a vezetési tájékoztatási rendszerek, a gyártás-logisztika és a közigazgatás területén. A BSP az egyedüli lehetőség arra, hogy az egyetemek az egész intézményre kiterjedő elektronikus hozzáféréshez jussanak e tudományterületek sok vezető folyóiratához, köztük a *Harvard Business Review*-hoz.

Tervek

Végül, az ASP és a BSP ismertetése nem lenne teljes anélkül, hogy ki ne térnénk arra a nagyszabású munkára, amelyet az adatbázisok által hozzáférhetővé tett teljes szövegű archívum kibővítése érdekében végzünk. 2001 közepén az EBSCO úgy döntött, hogy egy nagyszabású tervet készít annak érdekében, hogy a tudományos folyóiratok lényegesen bővített retrospektív adatbázisát létrehozza teljes szövegű termékeit tekintve. A projekt keretében két különálló kezdeményezés fut.

Az első a *Business Source Backfile Initiative (BSBI)*. Az EBSCO a folyóiratok rangsorát megálapító elemzéseket, a leggyakrabban idézett közleményeket vizsgáló jelentéseket, használati statisztikákat, és a világ legtekintélyesebb üzleti főiskoláitól (a professzoroktól és a diákoktól) kapott közvetlen visszajelzéseket használta fel, hogy ezek alapján összeállítsa a létező 300 legjobb tudományos üzleti-gazdasági folyóirat jegyzékét. Ezt követően összefogott számos New England-i és New York-i nagy egyetemmel, hogy hozzájusson ezeknek a folyóiratoknak a számaihoz 1965-ig visszamenőleg, vagy az első évfolyamtól kezdve (ha a folyóirat 1965 után indult). Az volt a cél, hogy a lehető legmélyebben feltárják visszamenőleg a világ legjobb üzleti-gazdasági folyóiratait, és hozzáférhetővé tegyék az EBSCO átfogó üzleti indexében, a *Business Source*-ban. Emellett – mivel fő formátumként a PDF-et használja tudományos adatbázisaiban – az EBSCO tárgyalásokat kezdett a kiadókkal, hogy megszerezze az engedélyt minél több visszamenőleges évfolyam PDF formátumú digitalizálására. Végül több mint 200 üzleti folyóirat jogait sikerült a legjobb 300-ból megszerezni.

Jelenleg egyre több 1965 előtti folyóirat-évfolyamot digitalizálnak. Az *Academy of Management Journal* számai például hamarosan 1958-ig lesznek hozzáférhetőek, az *Accounting Review* 1926-ig, a *Journal of Marketing* 1936-ig, és így tovább. A kiadókat (és a szerkesztőket is) felvillanyozza, hogy diákok és professzorok ezrei nemcsak a folyóirat PDF formátumú kurrens számaihoz, hanem valamennyi évfolyamához hozzáférhetnek szerte a világon.

Míg mások hasonló, de kisebb léptékű vállalkozásokat drágán kínálnak ügyfeleiknek, az EBSCO által visszamenőlegesen feldolgozott évfolyamok lényegében ingyen hozzáférhetőek valamennyi előfizető számára. Az egyszeri befektetés – bár igen tetemes összeg – egyre növekvő vásárlói

bizalmat és a rendszer intenzívebb használatát fogja eredményezni, és a végeredmény mind az EBSCO, mind az ügyfelek és a kiadók számára pozitív lesz.

A másik kezdeményezés neve: *Academic Search Backfile Initiative (ASBI)*. Ezt teljesen másmilyen kritériumokra alapozták, mint a BSBI-t. Míg a *Business Indexet* a világ legátfogóbb üzleti indexének tervezték, az *Academic Search*-öt más filozófia vezérli: úgy kell működnie, mintha egy egyetemi könyvtár magfolyóiratainak indexe volna, amely virtuálisan lefedi a tanintézményben oktatott valamennyi ismeretágot. Ezért nem lehetett alkalmazni a BSBI-vel kapcsolatos kutatásoknál végzett mérések eredményeit a felveendő folyóiratcímek kiválasztásánál.

Beth Howell, az EBSCO közönségszolgálati igazgatója a következőket mondja ezzel kapcsolatban: „Úgy gondoltuk, az lesz a legjobb, ha a vevőink mondják meg, melyekre volna leginkább szükségük. Tehát megnéztük, mennyire használják a három évnél régebbi teljes szövegű cikkeket, és ennek alapján határoztuk meg az *Academic Search* leglényegesebb folyóiratait...”

Az ASBI „puha” tudományokkal foglalkozó folyóiratai közül néhány példaképpen: *Acta Sociologica*, *British Journal of Psychology*, *British Journal of Sociology*, *Central European History*, *International Journal of Psychology*, *Journal for Scientific Study of Religion*, *Journal of Education*, *Political Science Quarterly*, *Journal of Genetic Psychology*, *Journal of International Affairs*, *Journal of Politics*, *Journal of Social Psychology*, *Social Forces* stb.

Az ASBI „kemény” tudományokkal foglalkozó folyóiratai közül néhány példaképpen: *Addiction* (korábban *British Journal of Addiction* címmel), *Advances in Physics*, *Annals of Science*, *Archives in of Environmental Health*, *Astronomy and Astrophysics Review*, *BMJ: British Medical Journal*, *Contemporary Physics*, *International Journal of Environmental Studies: Sections A & B*, *International Journal of Robotics Research*, *Pediatrics*, *Physics Today*, *Sciences* stb.

Több mint száz folyóiratcím szerepel majd az *Academic Search* végleges listáján, és mindegyik tartalmazza majd a mutatót, az összefoglalókat és a cikkeket PDF-fájlként. A projektet részletesen ismerteti a *Library Journal* 2001. május 15-i számában az „EBSCO greatly expanding journal back files” című írás [3].

Az EBSCO jelentős haladást ért el mind a két kezdeményezésben, hiszen az BSBI és az ASBI már befejezés előtt áll. A visszamenőleges számok konvertálása 2002 májusára több mint 90%-ban el fog készülni, és 2002 nyarára már elérhető lesz. 2002 hátralévő részében a még hiányzó számokat is megszerzik, elektronikus formátumba konvertálják, és amint ezzel elkészültek, máris elérhetővé válnak az adatbázisban.

Az EBSCO elkötelezetten törekszik arra, hogy adatbázisait folyamatosan bővítse és fejlessze színvonalas tartalmak és a szoftverek megújítása révén. A társaság vezető szerepet játszik a nemzetközi tudományos adatbázisok forgalmazásában, ami elsősorban a nemzetközileg elismert tájékoztatási források létrehozásában elért sikereinek köszönhető. Az adatbázisok tartalma, a szolgáltatások és a betanítás színvonala, amelyet az EBSCO a régióban biztosít, jól tükrözi elkötelezettségét, hogy a lehető legjobb forrásokat kínálja Közép-Kelet-Európában élő ügyfeleinek.

Irodalom

- [1] DORST, Thomas J.–BROOKS, Sam: Issues facing academic library consortia and perceptions of members of the Illinois Digital Academic Library. = portal: Libraries and the Academy, 2. köt. 1. sz. 2002. p. 43–57.
- [2] BROOKS, Sam: PERSPECTIVES: Integration of information resources and collection development strategy. = Journal of Academic Librarianship, 27. köt. 4. sz. 2001. p. 316.
- [3] ROGERS, Michael: EBSCO greatly expanding journal back files. = Library Journal, 126. köt. 8. sz. 2001. p. 29.

Beérkezett: 2002. V. 2-án.

Fordította: Hegyközi Ilona